

Beskrivelse og vurdering av tiltaket:

PIS - Program for implementering av samtalegrupper for skilsmissebarn.

Ungsinnforfattere: Charlotte Reedtz og Helene Eng

Vurdert i Ungsinnpanelet: 16.9.2013

Ungsinnforfatterne er ansvarlig for beskrivelsen av tiltaket. Beskrivelsen er basert på informasjon fra Hilde Egge og samt gjennomgang av annen tilgjengelig litteratur. Ungsinnpanelet er ansvarlig for vurdering og klassifisering.

Sammendrag

Innledning: PIS (Program for implementering av samtalegrupper for skilsmissebarn) er et selektivt forebyggendetiltak for barn og unge som har opplevd foreldres samlivsbrudd. Tiltaket tilbys som samtalegrupper gjennom skolen. Samtalegruppene skal hjelpe barna i å håndtere egen situasjon, frita dem for skyldfølelse og hjelpe dem til å beherske nye mestringsstrategier.

Beskrivelse av tiltaket: Skolegruppene går over 7 skoletimer. Møtene har en fastsatt struktur med temaer som ofte er vanskelig for barn med skilte foreldre. Det er utviklet materiell for 3 alderstrinn der tematikken er den samme, men der materialet pedagogisk sett er tilpasset barnas alder. Barna jobber med temaene gjennom å reflektere rundt historier om skilsmisser, og det brukes løsningsfokustert tilnærming (LØFT) for at barna skal trene på å finne løsninger i eget liv.

Evaluerings av tiltaket: Det er ikke gjennomført noen effektevalueringer av tiltaket i Norge. I en spørreundersøkelse blant barneskoleelever som hadde deltatt i PIS-grupper, rapporterte barna selv at de selv opplevde å mestre stress bedre etter deltakelse i

samtalegruppene, og at de synes det er lettere å snakke med foreldrene om belastninger. Svakheten ved denne evalueringen er at det ikke ble gjort noen undersøkelse *før* tiltaket ble gitt.

Ungsinns klassifisering: Tiltaket PIS har en teoretisk forankring samt et oversiktlig materiell. Fordi det ikke foreligger norske studier på tiltakets effekt, klassifiseres tiltaket som et sannsynlig virksomt tiltak på evidensnivå 2.

Innledning

PIS (Program for implementering av samtalegrupper for skilsmissebarn) er et selektivt forebyggende tiltak for barn og unge som har opplevd foreldres samlivsbrudd. Målet er både å fremme god psykisk helse og å forebygge psykiske vansker for disse barna. PIS er organisert som samtalegrupper og tilbys barna primært gjennom skolen, både i barneskolen, ungdomsskolen og videregående skole. Formålet er at barna skal få en bedre hverdag gjennom identifisering med andre som har opplevd det samme, støtte og oppmerksomhet fra andre og opplevelse av felleskap. Tiltaket skal hjelpe barna i å håndtere egen situasjon, frita dem for skyldfølelse for foreldrenes skilsmisse og hjelpe dem til å beherske nye mestringsstrategier. Intensjonen er at dette vil redusere psykosomatiske symptomer, gi økt oppmerksomhet i skoletimene og over tid forebygge mer alvorlig problematikk som angst, depresjon, rus og kriminalitet.

Det er også utviklet en veileder for barnehagen der formålet er å hjelpe de barnehageansatte til å ivareta familier som oppløses mens barna går i barnehagen. PIS er utviklet av Hilde Egge, mens organisasjonen Voksne for barn har ansvaret for implementering av tiltaket i Norge.

Distributør/implementeringsansvarlig for tiltaket

Voksne for barn
Stortorvet 10
0155 OSLO
Tlf: 23 10 06 10
E-post: vfb@vfb.no

Utvikler av tiltaket

Hilde Egge
Bærum kommune

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket PIS er grundig og omfattende beskrevet gjennom eget materiell (Bærum kommune, 2008; Bærum kommune, 2007; Voksne for barn, 2012a og b), fagartikler (blant annet Bondø, 2010; Egge, 2008; Egge & Mostue, 2006; Labråten & Egge, 2006), rapport fra gjennomføring av grupper i perioden 2004-2008 (Bærum kommune, 2009), tre mastergradsoppgaver (Egge, 2012; Husby, 2010; Ramsøy-Halle & Rekstad, 2009) samt gjennom diverse medieomtaler og omtale på eksterne nettsider.

Målsetninger og målgrupper

Målgruppen for tiltaket er barn og unge som har opplevd foreldres samlivsbrudd. Tiltaket tilbys barna primært i skolen gjennom skolehelsetjenesten, og det er utviklet alderstilpassede opplegg for barne-, ungdoms-, og videregående skole. Det er også utviklet et eget veiledningsmateriell for ansatte i barnehagen.

I et prosjekt har det vært prøvd å tilby barna PIS-grupper gjennom skolehelsetjenesten parallelt med at foreldrene deltok på "Fortsatt foreldre" fra familievernkontoret. I prosjektet var man spesielt opptatt av høykonfliktfamilier (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2013). Det finnes også enkelte familievernkontorer som har tilbudt PIS til barn.

Målet for tiltaket er at barn og unge som har opplevd skilsmisse skal få en bedre hverdag gjennom identifisering med andre som har opplevd det samme, støtte og oppmerksomhet og opplevelse av felleskap. Tiltaket skal hjelpe barna i å håndtere egen situasjon, frita dem for skyldfølelse for foreldrenes skilsmisse og hjelpe dem til å beherske nye mestringsstrategier.

Intensjonen er at dette vil redusere psykosomatiske symptomer, gi økt oppmerksomhet i skoletimene, gi gladere og mer fornøyde barn og i beste fall bidra til å forebygge alvorlige problemer som angst, depresjon, rus og kriminalitet.

Gjennomføring

Skolegruppene går over 7 skoletimer inkludert en oppfølgingsgruppe. Det anbefales også et oppfølgingsmøte med foreldrene etter avsluttet gruppe. Elevene får fri fra vanlig undervisning for å delta i gruppen. Hver gruppe ledes av to gruppeledere og har en tematisk struktur. Hvert tema har spesifikke målsetninger tilpasset barnas alder.

1. *Presentasjon*

Mål: Bli kjent med hverandre.

Barna får informasjon om programmet

2. *Oppbrudd*

Mål: Frigjøre barna for skyldfølelse. Hjelpe barna å bli bevisst på egne følelser rundt skilsmissen. Barna skal få en opplevelse av at det kan hjelpe å snakke med andre.

3. *Samværsordningen*

Mål: Akseptere ny livssituasjon og foreldrenes valg. Bevisstgjøre barna på hvordan de kan være med på å påvirke samværsordningene.

4. *Ny kjæreste*

Mål: Akseptere at foreldrene får nye kjærester. Refleksjon rundt hvordan man kan forholde seg til foreldrenes nye kjærester.

5. *Nye muligheter*

Mål: Hjelp barna til å se hvordan hjemmesituasjonen kan gi nye muligheter.

6. *Evaluering*

Mål: Evaluering av programmet i plenum

7. *Oppfølgingsmøte*

Gjennomføres noen uker etter at de ordinære timene er ferdig. Her følger gruppe lederne opp et valgfritt tema, for eksempel etter ønske fra barna.

I gruppene får barna øvd seg på å sette ord på det som er vanskelig. Det er et mål at de skal erfare at det hjelper å snakke om det som er vondt og lære å reflektere omkring hvem som *kan* hjelpe dem når livet butter i mot.

Gruppene skal ha en lett og munter stemning, selv om man snakker om vanskelige ting. På slutten av hver time gjennomføres det en enkel lek for at ungene kan forlate gruppene glade til sinns. Det er også lagt inn verktøy i veilederne for å snakke med elevene individuelt i mellom gruppene eller etter gruppeslutt dersom det skulle være behov for det.

På videregående skole er gruppemøtene redusert til fire ganger for ikke å ta så mye av undervisningen. Her handler samtalene mer om hvordan foreldrenes skilsmisse har påvirket dem, og hvordan de kan bruke denne erfaringen positivt videre i livet.

I barnehageveilederen er det beskrevet ulike metoder for å snakke med barn om foreldrenes samlivsbrudd, eksempler på hvordan vanskelige situasjoner kan takles og evt. forebygges, samt hvordan dette temaet kan omhandles på foreldremøter og personalmøter.

Materiell

PIS-materiellet inneholder veiledere for tiltaket i barnehage (Bærum kommune, 2007), barneskole (Voksne for barn, 2012a), ungdomsskolen (Voksne for barn, 2012b) og videregående skole (Bærum kommune, 2008). I veilederne beskrives bakgrunnen for tiltaket, det teoretiske grunnlaget, hvordan man kan etablere grupper og gjennomføring av grupper. Målsetningene for hver time er beskrevet og det er tips til hvordan gruppelederne kan bruke historier til å få barna til å reflektere rundt problemstillinger knyttet til målsetningen. Det er også beskrevet en rekke øvelser som kan brukes.

I tillegg er det utviklet presentasjonsmaterieell til møter med foreldre og lærere samt maler for evalueringsskjema, svarbrev, informasjonsbrev til foreldre osv. Disse er tilgjengelig på nett for dem som har kjøpt programmet. Billedboka “Even og skilsmissen” (Haaland, 1996) er en del av materiellet til bruk i barnehagen og de første klassetrinnene. Det er også utviklet informasjonsbrosjyrer og plakater.

Metoder som anvendes

Historier

Barna jobber med temaene gjennom å reflektere rundt historier om skilsmisser. De minste barna tar utgangspunkt i billedboka “Even og Skilsmissen”, mens det for de eldre barna brukes små historier om barn/ungdom på deres egen alder. Barna kan bruke sin ekspertise på å forklare hva som skjer i historien, og de har anledning å fortelle om egne erfaringer om de vil. I tillegg kan gruppelederne legge inn ulike type øvelser som hjelper barna til å reflektere ytterligere rundt temaene. Hensikten er sammen med elevene å lage en forståelig historie rundt skilsmissen som de kan akseptere og leve videre med.

LØFT – Løsningsfokusert tilnærming

Løsningsfokusert tilnærming innebærer at barna skal trene på å finne løsninger i eget liv, heller enn å dvele ved det som har vært. Ulike øvelser brukes for å bevisstgjøre barna/ungdommene på hvordan de kan på være med på å forme egen fremtid.

Det teoretiske grunnlaget for tiltaket

Det teoretiske fundamentet for tiltaket bygger på empirisk kunnskap fra forskning som indikerer at skilsmisse gir barn forhøyet risiko for en rekke problemer (se f.eks Amato, 2000). Forskere har brukt ulike teorier for å forklare hvordan skilsmisse påvirker voksne, barn og unge, men de fleste studier på dette området tar som utgangspunkt at skilsmisse er en stressende overgang i livet som både barn og voksne må tilpasse seg (Amato, 2000). De fleste forskere anvender elementer fra generell stressteori, familiestress, mestringsteori, og perspektiver relatert til risiko og resilliens.

Risikoen ved skilsmisse er først knyttet til stressorer ved selve skilsmisseprosessen (Kelly & Emery, 2003); separasjonen, foreldrekonflikt, svekkede foreldrefunksjoner etter skilsmissen, tap av viktige relasjoner, redusert levestandard og foreldres etablering av nye forhold. Svært mange studier viser også at skilsmisser gir barn og ungdom risiko for tilpasningsproblemer (Kelly & Emery, 2003). Eksternaliserende problemer som aggressivitet, atferdsproblemer og antisosial atferd er vanligst, men også internaliserende problemer som depresjon og angst forekommer langt hyppigere hos skilsmissebarn enn hos barn i intakte familier (Grych & Fincham, 1992; Kelly & Emery, 2003). Videre viser en del undersøkelser at noen skilsmissebarn har dårligere selvtillit og sosial kompetanse, samt vansker i sosiale

interaksjoner med andre barn og unge (Amato, 2000; Kelly & Emery, 2003). Skilsmissebarn opplever også flere problemer knyttet til skoleprestasjoner enn barn fra intakte familier.

Mange studier viser også at det er flere beskyttende faktorer som spiller inn og modererer risikoen i forhold til skilsmissebarns utvikling og tilpasning (Kelly & Emery, 2003). Disse omfatter god omsorgskompetanse hos begge foreldre, og redusert konflikt mellom foreldre etter skilsmissen (Kelly & Emery, 2003). Kunnskap hos barn om årsaker til skilsmisse vurderes å ha en gunstig innvirkning på barnet fordi slik kunnskap kan skape mening i det som skjer og bidra til å regulere stresset barnet kan oppleve. Tilhørighet og sosial støtte er andre viktige beskyttelsesfaktorer (Gjærum, Grøholt & Sommerschild, 1998), og disse er nært knyttet til både prosess og målsetning i dette tiltaket.

Det teoretiske grunnlaget for P.I.S. knyttes til stressmestringsteori, og perspektiver relatert til risiko og resiliens. Man tar både utgangspunkt i en løsningsfokusert tilnærming (LØFT) og Antonovskys begrep salutogenese. LØFT oppsto gjennom familiesystemiske modeller på 80- og 90-tallet og går ut på at det er klientenes ønsker og mål som er drivkraften i behandling og at disse er eksperter på sine egne liv. Tilnærmingen er også fokusert på gode erfaringer og løsninger, hvordan man kan bygge på positive erfaringer for å mestre livet bedre. Salutogenese beskriver hva som holder mennesker friske. Antonovsky sammenlignet studier som viste individuelle forskjeller i stresstoleranse og sannsynliggjorde at de samme elementene, motstandsressursene eller det som også kalles resiliens, har betydning for hvordan vi takler stress og sykdom. Den enkeltes ressurser vil gi ulik grunnholdning i møte med hendelser i livet og Antonovsky kalte denne grunnholdningen sense of coherence (SOC; Antonovsky, 1979). SOC kan oversettes med forutsigbarhet eller opplevd sammenheng/mening og i PIS har man valgt metoder i gruppemøtene på bakgrunn av et ønske om å bidra til at deltakerne skal oppleve en større sammenheng i livet gjennom å hjelpe deltakerne til å forstå, skape mening og gi dem tro på at stresset de opplever er overkommelig. I følge Antonovsky består SOC av tre hovedelementer: 1) forventning til om vi tror nye situasjoner er påvirkelige, 2) forventning til om vi tror situasjonen er logisk og forutsigbar, og 3) forventning til om vi tror det som kreves i nye situasjoner er overkommelig. Teorien postulerer at individer mestrer stress bedre dersom de opplever høy grad av sammenheng, mening, samt at stresset er overkommelig.

Erfaringer med tiltaket og evaluering i Norge

PIS har vært i bruk siden 1998 i Bærum, men fra 2005 ble tiltaket tilbudt i andre kommuner. Pr. 2013 har det vært solgt rundt 700 veiledningspakker. Foruten Bærum er Larvik, Hamar og Oslo eksempler på kommuner som har erfaring med tiltaket.

Tiltaket har vært evaluert gjennom flere kvalitative undersøkelser der man har satt fokus på begrunnelsen for tiltaket, innholdet i tiltaket, gruppeprosessen, deltakeres, foreldres og gruppelederes opplevelser av tiltaket. Det er skrevet en rekke studentoppgaver knyttet til tiltaket. I en prosjektrapport (Bærum kommune, 2009) oppsummeres funn fra en spørreundersøkelse blant barneskoleelever (N = 128) etter deltakelse i PIS grupper. Barna

med skilte foreldre opplevde selv at de mestret stress bedre etter deltakelse i PIS-grupper og at de synes det er lettere å snakke med foreldrene om belastningene de opplever. Rapporten oppsummerer at majoriteten av de unge som hadde deltatt i grupper ble flinkere til å sette ord på ting som var vanskelig for dem og at de fikk større sosialt nettverk. Svakheten ved denne evalueringen er at man ikke hadde informasjon fra noen av gruppene som ble undersøkt før tiltaket og man vet derfor ikke om gruppene var forskjellige i utgangspunktet. Resultatene fra norske evalueringer er ikke publisert i vitenskapelige artikler.

Det er ikke gjennomført noen effektevalueringer av tiltaket i Norge. Det er gjennomført flere kvalitative og noen kvantitative evalueringer av lignende tiltak i utlandet. Resultatene fra disse studiene synes positive, men det er problematisk å generalisere disse til PIS ettersom tiltakene er ulike i form, innhold og målgrupper.

Pågående forskning

Det pågår ikke forskning knyttet til dette tiltaket i Norge per i dag, men tiltakseieren er interessert i at relevante forskningsmiljøer skal evaluere effekter av tiltaket.

Spredningspolitikk og implementeringsstrategier

Fra å være et tiltak i kun Bærum kommune er PIS-grupper etter hvert tatt i bruk flere steder. Målet fra tiltakseier er at alle barn i Norge som har opplevd samlivsbrudd, skal få tilbud om å delta i gruppe. Det har vært drevet et aktivt informasjonsarbeid for å gjøre tiltaket kjent blant annet gjennom informasjonsbrosjyrer, konferansepresentasjoner, medieoppslag, nettsider, og fagartikler.

Tjenester som vil implementere tiltaket, kan bestille materiellpakker fra organisasjonen Voksne for barn. Det kreves ikke noe opplæring for å ta i bruk tiltaket, men Voksne for barn tilbyr innføring i bruk av pakken for de som ønsker det. Materiellet selges kun til offentlige tjenester og det kreves at de som skal drive gruppene er helsesøstre eller har annen relevant helsefaglig og/eller pedagogisk bakgrunn. Det anbefales at tjenestene inkluderer PIS-gruppene som en del av sin virksomhetsplan.

Kvalitetssikring av tiltaket

Veilederen er utformet som en oppskrift på hvordan man skal etablere og drifte grupper og Voksne for barn kontrollerer hvem tar i bruk tiltaket ved at tiltaket kun selges til offentlige tjenester. Det kreves ingen opplæring eller sertifisering da gruppeledelse anses som en del av kompetansen til de fagpersoner som får ta materialet i bruk. Utvikler monitorer ikke kvaliteten i utøvelsen av tiltaket, men det finnes evalueringsskjema i materiellpakken som kan hjelper utøveren selv til å gi et godt tilbud. For øvrig har ikke PIS noen prosedyrer for å sikre at tiltaket utøves slik det er tenkt. Dette betyr at tilbudet til barna som deltar i grupper kan variere, noe som igjen kan ha betydning for utbyttet de får av tilbudet.

Kostnadene for implementering av tiltaket

Kostnadene for materiellpakkene:

Barnehagepakken: kr. 3500,-

Barneskolepakken: kr. 4500,-

Ungdomsskolen: kr. 4000,-

Videregående skole kr. 3500,-

Tilbudet kan inngå som en del av helsesøsters arbeid. På de skoler som har sosiallærerstilling eller miljøarbeider, vil dette arbeidet også inngå i deres stillinger. Det er også høstet gode erfaringer ved at skolene frigjør pedagoger til å delta som gruppeledere sammen med helsesøster. Tiltaket krever gjerne noe ekstra tid i oppstartfasen for å gjøre det kjent på skolen, men når tiltaket er etablert og gruppelederne trent, behøves iberegnet forberedelsestid ca. 10-12 timer i halvåret for avvikling av en gruppe over 7 ganger. Evt. oppfølgingsarbeid av elever kommer i tillegg.

Ungsinnspanelets vurdering av tiltaket

PIS (Program for implementering av samtalegrupper for skilsmissebarn) er godt beskrevet gjennom oversiktlige veiledere for tiltaket i barnehage, barneskole, ungdomsskolen og videregående skole, øvrig materiell samt gjennom rapporter, fagartikler og masteroppgaver.

PIS bygger på allment akseptert teori om stressmestring og hva som er helsefremmende. Den teoretiske forankringen av tiltaket er i noen grad beskrevet i materialet og det er en logisk sammenheng mellom målene for tiltaket, metodene som tiltaket benytter og den teoretiske forankringen.

Aspekter ved tiltaket er undersøkt gjennom flere kvalitative undersøkelser i Norge der det er sett på begrunnelsen for tiltaket, innholdet i tiltaket, gruppeprosessen samt deltakeres, foreldres og gruppelederes opplevelser av tiltaket. Studiene har vært med på å bedre beskrivelsen av tiltaket, forståelsen for hvordan gjennomføringen fungerer og brukerfornøydhet. Det er ikke gjennomført noen effektstudier av tiltaket ennå.

Det finnes ikke systematisk opplæring i tiltaket, og det er heller ikke utviklet systemer som sikrer at tiltaket utføres slik det er tenkt. Tiltaket kan derfor ikke sies å ha noen implementeringsstrategi.

Ungsinns klassifisering:

Tiltaket PIS har en teoretisk forankring samt et oversiktlig materiell. Fordi det ikke foreligger norske studier på tiltakets effekt, klassifiseres tiltaket som et sannsynlig virksomt tiltak på evidensnivå 2.

Referanser

- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 4, 1269-1287. doi: 10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x
- Antonovsky, A. (1979). *Health, stress and coping: New perspectives on mental and physical well-being*. San Francisco: Jossey-Brass.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2013). *Ser du meg- prosjektet 2010-2012. Tilbud til barn og foreldre etter samlivsbrudd med særlig fokus på høykonfliktfamilier*. Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.
- Bondø, K. A. (2010). Helsesøsters erfaring med skilsmissegruppe i videregående skole. *Helsesøstre*, 1, 41-42.
- Bærum kommune. (2008). *Veileder. Samtalegrupper for ungdom på videregående skole som har opplevd samlivsbrudd (1. utgave)*. Bærum kommune.
- Bærum kommune. (2007). *Veileder for barnehagepersonale i møte med barn som har opplevd samlivsbrudd*. Bærum kommune.
- Bærum kommune, Helsekontoret for barn og unge. (2009). *PIS-prosjektet 2004-2008. Forebyggende tiltak rettet mot barn og unge som har opplevd samlivsbrudd. Samarbeidsprosjekt skole/helse. Oppsummering og evaluering*. Bærum kommune.
- Egge, H. (2008). Samtalegrupper skaper samhold og økt selvtillit for skilsmissebarn. *Sykepleien*, 7, 74-76.
- Egge, H. (2012). "Du er ikke alene". *Samtalegrupper som helsefremmende tiltak for skilsmissebarn. En grounded theory studie*. Masteroppgave i public health. Nordic School of Public Health, Göteborg. Hentet fra: <http://www.nhv.se/upload/dokument/Dokument%20till%20artiklar/MPH/Hilde%20Egge%20MPH%20slutversion.pdf>
- Egge, H. & Mostue, H. (2006). PIS-Prosjektet i ungdomsskolen. *Helsesøstre*, 2, 30-32.
- Gjærum, B., Grøholt, B. & Sommerschild, H. (1998). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grych, J. H & Fincham, F. D. (1992). Interventions for children of divorce: Toward greater integration of research and action. *Psychological Bulletin*, 3, 434-454. doi: 10.1037/0033-2909.111.3.434

- Husby, L. (2010). *Barn og unges erfaring med og opplevelse av å delta i samtalegrupper etter foreldres samlivsbrudd*. Masteroppgave. Regionsenter for barn og unges psykiske helse, NTNU.
- Haaland, K. (1996). *Even og skilsmissen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kelly, J. B & Emery, R. B. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 4, 352-362. doi: 10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x
- Labråten, T. & Egge, H. Å snakke om skilsmissen gir barn med bedre selvfølelse. *Helsesøstre*, 2, 27-30.
- Ramsøy-Halle, G. & Rekstad, E. F. (2009). *Barn og samlivsbrudd: på hvilken måte kan skolen hjelpe barn som har opplevd samlivsbrudd?* Masteroppgave i pedagogikk, Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- Voksne for barn. (2012a). *Veileder for barneskolen. Samtalegrupper for ungdom som har opplevd samlivsbrudd*. Oslo: Voksne for barn.
- Voksne for barn. (2012b). *Veileder for ungdomsskolen. Samtalegrupper for ungdom som har opplevd samlivsbrudd*. Oslo: Voksne for barn.